

TAKÁCS ERIKA:

Széchenyi és a nemzetiségi kérdés

A XIX. században megindult a rendi-nemesi nemzetfogalom tágítása, s ez két irányban is végbement, részint az államhatárokig, a valamennyi lakosra kiterjesztendő szabadságjogok révén egységesülő összalkosságot tekintettek nemzetnek, részint a magyar anyanyelvűek népi és magas kultúrájának pragmatikus egybeolvasztásával létrehozandó magyar nemzetképző koncepció alakult ki.

A nemzeti lét alapját a közös nyelvben találták meg. A magyar hivatali nyelvért folytatott harcban kezdetben még a polgári fejlődést gátló idegen uralom visszaszorításának vágya keveredett. Utóbb a nyelvi mozgalom a nemesi származású, de polgárivá fejlődő értelmiségi csoportok materiális érdekeit is takarta. Végül az idegen etnikumú burzsoázia és vele a gazdasági élet magyar nyelvhasználatának szorgalmazása az önálló magyar burzsoázia megteremtését is programjába vette, de a latin nyelv kiküszöbölésének legfőbb célja mégis a politikai élet tágítása, a közigazgatás és igazságszolgáltatás nyilvánosságának megteremtése volt.

A magyar nacionalizmus konkrét politikai célkitűzései elsősorban a magyar államnyelv érvényesítésében konkretizálódtak. 1833-tól már valamennyi megye magyar nyelven viszi ügyeit, s az államigazgatás és törvényhozás szintjén fokozatosan, újabb és újabb törvényekkel nyert tért a magyar nyelvhasználat. 1844-től az állam hivatalos nyelve a magyar.

A nemzetiségi ellentétek az ország népei között ekkor jelentkeznek, a korábban élő tót, oláh, szerb nemzetiségek nem értették a hivatalossá tett magyar nyelvet, sőt itt-ott tapasztalták a türelmetlen és tapintatlan tisztviselők durvaságát is.

Azok a más ajkúak, akiknek átmenet nélkül kezdett a lelkes magyar nyelven prédikálni, és akiknek gyereket megkérdezésük nélkül próbálta az iskola magyar szóra fogni, ráeszméltek, hogy anyanyelvük miatt hátrányban, nemzetiségük miatt megaláztatásban részesítik őket.

A társadalmi elnyomás kezdett kiegészülni tudatukban a nemzeti elnyomás érzetével, sőt a feudális kizsákmányolás néhol már-már a nemzeti elnyomás színében jelent meg.

Széchenyi a magyar fajnak legnagyobb veszedelmét az európai viszonyokat kellően nem ismerő tudatlanságban, a rosszul értelmezett hazafiaskodásban, a nemzetiségek iránt tanúsított lenéző gőgjében, a türelmetlenségéből és az ebből eredő erőszakos magyarosításban látta. Az asszimilálódás erőltetésétől rettegett, és

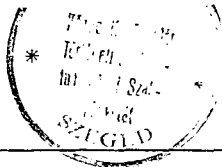
sikerességét is megkérdőjelezte. 1842-es Akadémiai Beszédében így nyilatkozik erről. "A szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pengése koránt sem dobogása még a szívnak, s ekkép a magyarul beszélő, sőt legékebben szóló is korántsem magyar még. A nyelv külső terjesztési módja nemcsak, hogy célhoz nem visz, de károkat is okoz. Mögötte a nemzeti szenvedélyek dúlnak."

Széchenyi materializmusa nem ismeri azokat az elnyomó, más nemzetiségek kiirtására irányuló machiavellisztikus törekvéseket, amelyeknek egy évszázaddal később nagy szerepük lesz az európai történelemben. Széchenyi ügyelt arra, hogy a magyarság nemzeti lelkiismerete tiszta maradjon. úgy tudott a legnagyobb magyarrá emelkedni, hogy egy pillanatra sem feledkezett meg emberi mivoltáról. Gondolatát így fogalmazta meg: "nem tudom elfelejteni, hogy önálló, halhatatlan lelkű, szabad lény vagyok, ki előtt halandó lényegem porban áll... s ezért hallgatni kell bennem a magyarnak, ha annak vágyai az igazságos emberrel jutnak ellentétbe."

Ezért volt képes az államfenntartó magyarság nevében a nemzetiségekkel szemben való magatartásra példát adni, olyan kisebbségi politikát folytatott, hogy ezzel igazolta legteltesebben ezt a meggyőződésen alapuló tételét: "A magyar nemzet a legnemesebb lelkű nép a világon."

Széchenyi 1835-ben írott Hunnia című munkájában a magyar államnyelv bevezetése melletti érvelést állította a középpontba, s főként a nemzetiségek megnyerésére, meggyőzésére törekedett. Elsőként vizsgálta a nemzetiségi kérdést tágabb, a térség egészére kiterjedő összefüggéseiben. A nemzetiségek létének biztos garanciája a szomszéd testvérnépek államának létezése. Ha nemzetiségi létük kintről biztosított, alkotmányos létüket viszont a magyar nemzet tudja biztosítani. A magyar államnyelv hátrány ugyan számukra, s az is tény, hogy a nemzeti fejlődés teljességéhez az államnyelv is hozzátartozik, de a szomszéd országok révén nemzeti fejlődés ezen fő kelléke is biztosított számukra. De azt is tisztán látja, hogy mindaz, ami a magánélet, a család, a nemzetiségi kultúra körébe tartozik, csupán nemzeti nyelv köntösében jelentkezhet, s amindaz, ami a közügyekre irányul, csak hivatalosnak fenntartott magyar nyelven fejthető ki. S így a nemzetiségek is saját anyanyelvükön keresztül érvényesíthetik a maguk képességeit.

Meglepő objektivitás ez abban a korban, melyben nemcsak a nacionalizmust kötik össze a progresszió gondolatával, de a progressziót is könnyen azonosítják a magyar nacionalizmussal. A liberális nacionalizmus képviselői (köztük Széchenyi is) beérték a közélet magyarizálásával, mégpedig annak a tapasztalatnak az alapján, hogy az állam jellegét úgyis vezetésének jellege adja meg. E vezetést a magyarságnak igényelte nemcsak történeti jog okán, hanem azon a címen is, hogy művelésében bármennyire visszamaradt is a nyugati nemzetektől, a többi hazai

népet mindenképpen megelőzi. A nyelvi nacionalizmus kultúrnacionalizmussá szűkült. A magyarság szellemi fölényének egyre magasabb szintre fejlesztendő kultúrájának vonzerejével remélte a más ajkúaknak korántsem összességét, hanem csupán művelődő és kultúrára fogékony rétegeit olyannyira a magyarság oldalára állítani, hogy a magyarság műveltségével együtt, annak nemzetiségét is magukévá tegyék.

Széchenyi nem a szóhazafiság, a máz, a nyelvi nacionalizmus alapján kívánta asszimilálni a nemzetiségeket, hanem az erkölcsi, a kultúra felsőbbsege alapján. Példákkal bizonyítja, hogy értelmi súllyal, a polgári erénnyel, szép szokásokkal, jó ízléssel, mély tudománnyal bíró nép nagyobb hódítást végezhet, mint egy sokfős nemzet. A hazaszeretet nála elválaszthatatlanul összekapcsolódik a népi-nemzeti művelődés gondolatával. A feladatokat így határozza meg: "Feladatunk magyarságunk kifejtése és annak szűz szeplőtlenségben való fenntartása. Egyesült erővel törekedjünk arra, hogy Magyarországon egy ember se legyen kenyér és ruházat nélkül, fedél és szakismeret nélkül, és az erkölcsi művelődést senki se nélkülözze."

Kivihetetlensége miatt egyébként is céltalannak ítélte a nemzetiségi tömegek tudatos asszimilálását, értelmetlennek, sőt helytelennek tartott minden irányú társadalmi vagy hatósági akciót. A tudatos magyartítás végeredményét egyébként is megkérdőjelezi, hiszen 1842-es Akadémiai Beszédében a következő kérdést teszi fel: "Ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, miképp neki ezért magyarrá is kellett volna átalakulni?" A válasza természetesen tagadó. Az itt élő más nemzetiségűeket ő - kortársaival ellentétben - nem népcsoportnak, hanem nemzetnek nevezi. "Nekik is mosolygott a nemzetiség angyala, ők is meg vannak híva tökéletesülhetésük által az emberiségnek tán láncolatját alkotni." A nemzetiségek létének elismerésével szólít fel az érdekegyesítésre. "Külön nemzetiségeinkhez, szokásainkhoz házi köreinkben hűk, szövetkezzünk társalgási viszonyainkban egy test és egy lélekkel közös Hazánk, közös Urunk boldogítására, dicsőítésére... egyesüljetez tehát Hunnia minden nemzeti magyar genius szárnyai alatt."

Nézeteit a hazafiságról és a nemzeti kérdéstről Kossuth sem helyezte, sőt, teljesen eltérő álláspontot képviseltek. Mint láttuk, Széchenyi liberális volt, amennyiben az emberek elvi egyenlőségét hirdette, de nem volt demokrata, nem óhajtotta még a politikai jogok egyenlő felosztását. Míg Kossuth célja, hogy a polgári és politikai szabadságjogokat nyelvi, nemzetiségi szempontok nélkül mindenki megkapja. Így alakul ki nála a népfeliség eszméje, amelynek lényege, hogy a tisztségviselőket nem osztályalapon, hanem cenzushoz kötött jogosultság

alapján választják. A haza, a hon így fogja betölteni hivatását, amely nem más, mint polgárainak tökéletes boldogítása.

Széchenyi elvitathatatlan történeti érdeme, hogy a nemzeti eszmén át "anyagból lett szemünk" számára is tisztán láthatóvá vált emberi rendeltetésünk. Világos tudatában felismerte a népi-, nemzeti életünknek cselekvésre indító, munkát sürgető gyakorlati érdekeit, valamint az ezekkel kapcsolatos társadalmi, gazdasági és művelődési követelményeket, és meg is találta ezek megoldásának leghelyesebb módjait. Politikája nem a parlamentből, hanem az iskolából indult ki. Csak így látta elérhetőnek célját, a magyar nép megújítását és a nemzetnévelését.